

OBJEKTYVIEJI SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMO PRIEINAMUMO VEIKSNIAI

Kęstutis Trakšėlys

Klaipėdos universitetas, Tęstinių studijų institutas, Andragogikos katedra

Įvadas

Mokslinėje literatūroje (Kuncaitis, 2009; Laužackas ir kt., 2003) paprastai išskiriami du pagrindiniai švietimo prieinamumo veiksniai: subjektyvieji (mokinio motyvacija, vertybės, asmeninės individo savybės, pvz.: charakteris, amžius ir kt.) ir objektyvieji. Pastarieji modernioje visuomenėje ypač aktualūs, nes paprastai asmuo neturi galios jų paveikti ar kaip nors kitaip veikti ir pakeisti.

Mokslinėje literatūroje (Gary, 2004; Dromantienė, 2002; Polanyi, 2002; Bonnewitz, 2002) išskiriami tokie objektyvieji, darantys įtaką visuomenės transformacijai ir suaugusiųjų švietimo prieinamumui veiksniai: politiniai, ekonominiai ir socialiniai. P. Bourdieu¹ (1994) juos vadiną laukais ir teigia, kad visuomenės transformaciją galima analizuoti taikant „socialinių laukų“ sąvoką. Anot autoriaus, visuomenė – tai daugiau ar mažiau autonomiškų socialinių laukų visuma. P. Bonnewitz (2002) teigimu, laukas gali būti suprastas kaip rinka, kurioje veikėjai elgiasi tarsi žaidėjai. Taikant analitines sąvokas, laukas gali būti apibūdintas kaip tinklas arba objektyvių santykių konfigūracija tarp užimamų pozicijų (Andriekienė, Anužienė, 2006). Šitą reiškinį P. Bourdieu (1994) pavadino „visuotiniu laukų įstatymu“. Laukas gali būti suvokiamas kaip rinka, kurioje veikia gamintojai ir vartotojai, ugdymo dalyviai. P. Bourdieu (1998) pabrėžia, kad švietimas peržengia savo ribas ir prisideda prie klasinės nelygybės bei kitų socialinių santykių reproduktivumo. Politiniai, ekonominiai ir socialiniai veiksniai savo ruožtu veikia švietimo kaitą ir suaugusiųjų švietimo prieinamumą. Suaugusiajam švietimas yra reikšmingas tuo, kad suteikia kvalifikaciją ir teisėtą naudojimąsi socialinėmis ir ekonominėmis galimybėmis, laiduoja socialinį mobilumą bei tolesnę kultūrinę reprodukciją, todėl švietimas yra ta vieta, kurioje įvairios socialinės grupės kovoja dėl pozicijų ir pranašumų. Dėl savo svarbos ir reikšmės individui ir visuomenei švietimas, kaip socialinis institutas, negali būti atsietas ir išvengti kitų veiksmų poveikio.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti objektyviuosius veiksmus, laiduojančius suaugusiųjų švietimo prieinamumą.

Straipsnyje laikomasi šių metodologinių nuostatų:

- **Struktūrinio funkcionalizmo** (Parsons, 1997; Merton, 1997) teorine prieiga, kuri į visuomenę žvelgia kaip į organizmą, susidedantį iš specializuotų struktūrų. Ši

teorija padeda atskleisti vienu socialinių grupių priklausomybę nuo kitų socialinių grupių. Teorijoje teigiama, jog socialinę sistemą sudaro daugybė aktorių, kurie sąveikauja vienas su kitu, turi fizinį ir aplinkos aspektą. Išsilavinimas suaugusiajam, remiantis šios teorijos prieiga, turėtų tapti jo visuomeninio ir profesinio stabilumo garantu ir laiduotu socialinį mobilumą bei kultūrinę reprodukciją. Funkcionalistiniu požiūriu visuomenės talentai ir socialinės galimybės yra prarandamos, jei asmenų galimybės kilti socialinio mobilumo laiptais yra apribotos jų kilmės, etninės priklausomybės, religijos ir kt. Dauguma šios prieigos teorijų švietimą pripažino progresyvia gاليا, kuri gali išplėsti visuomenės ir jos narių galimybes. Sėkminga švietimo sistema laikoma ta, kuri garantuoja atitiktį tarp pagrindinių asmens socialinių prielaidų (lytis, klasė ir kt.) ir socialinės sistemos reikalavimų.

- **Tinklaveikos teorija** (Burt, 1982; Granovetter, 1973; Castells, 2004) siekia analizuoti ir aprašyti tarpusavio saitų modelius socialinėje sistemoje. Šios teorijos šalininkai vadovaujami pozicija, jog visų pirma reikia tirti socialines struktūras, nes ugdymo dalyvių elgesys yra varžomas socialinių struktūrų. Suaugusiųjų švietimo prieinamumo analizėje galima pritaikyti tinklaveikos teorijos struktūrinį lygiavertiškumo rezultatą. Struktūriškai lygiaverčiais veikėjais vadinami tie visuomenės nariai, kurie tam tikroje socialinėje struktūroje turi tapačius tarpusavio santykius. Struktūrinis lygiavertiškumas egzistuoja tarp korporacijų ir asmenų. Nagrinėjant individų elgesio panašumą, galima teigti, kad struktūrinis lygiavertiškumas atlieka tokį pat svarbų vaidmenį, kaip ir grupės sutelktumas. Struktūrinis sutelktumas užima svarbų vaidmenį, formuodamas socialinius tinklus. Švietimo sistemoje siekiama struktūrinio sutelktumo, užtikrinant visiems ugdymo dalyviams vienodo „starto principą“ per edukacinių, socialinių paslaugų teikimą, mažinant socialinius skirtumus ir dėl to kylančią socialinę įtampą. Suaugusieji, dalyvaudami švietimo sistemoje, turi būti lygiaverčiai šios sistemos veikėjai ir turėti, nepriklausomai nuo socialinės klasės ir turtinės padėties, tapačius tarpusavio santykius.

Politinis veiksnys

Politinis veiksnys modernioje visuomenėje turi reikšmingiausią įtaką visuomenės kaitai ir suaugusiųjų švietimo prieinamumui, taip pat tiesiogiai veikia ekonomikos ir gamybos augimą, perėjimą prie demokratinio valstybės valdymo modelio. Politikos lyderių ir partijų formuojama politika nuolat daro įtaką kiekvienam šalies gyventojui. Vidaus ir išorės politiniai sprendimai palaiko ir kreipia socialinę kaitą kur kas stipriau nei ankstesniais laikais. Švietimas, jo atliekamų funkcijų kaita dažniausiai priklausydavo ir priklauso nuo politinių sprendimų bei vyraujančios ideologijos.

¹ P. Bourdieu (1994) pažymi, kad „laukas“ yra konkurencinės rinkos tipas, kur įvairios rūšies kapitalas (ekonominis, kultūrinis, socialinis, simbolinis) naudojamas ir išskleidžiamas. Lauko teorijos pagrindu laikomas teiginys, kad socialinis pasaulis yra progresyvios diferencijuos proceso vieta. Laukas gali būti apibūdinamas kaip tinklas arba objektyvių santykių konfigūracija tarp užimamų pozicijų. Šios pozicijos yra objektyviai nuspręstos egzistencijos ir pastarosios sąlygų, kurios jų atstovams, veikėjams ar institucijoms kelia tam tikrus reikalavimus.

Paprastai modernioje visuomenėje socialinių pokyčių scenarijus visose šalyse vienodas: gana daug investuojama užsienio kapitalo, sparčiai diegiamos šiuolaikinės technologijos, konkurencijos principais grįsta tarptautinė laisvoji rinka ir pamatinių Vakarų civilizacijos principų plitimas. Tai pasakytina ir apie Lietuvoje prasidėjusius politinius ir socialinius pokyčius po nepriklausomybės paskelbimo. Lietuva iki 1988 m. gyveno radikalios sovietinės sąrangos visuomenėje. Sovietinė valstybė rėmėsi ne kapitalistiniais santykiais ekonomikoje ir kituose institutuose, bet totalitariniu režimu, stipriai apribota asmens laisve ir piliečių teisės (Leonavičius, Keturakis, 2002).

M. Castells (2007) mano, kad pagrindinė problema, kurią išskėlė kaitos procesai, iš esmės nėra susijusi su tokios visuomenės, kokia ji yra, institucijomis ir vertybėmis, yra ta, kad jie veikiau gali suardyti, o ne atkurti visuomenę. Anot V. Kučinsko (1999), socialinis gyvenimas atspindi žmogaus, kaip atskiro individo, gyvenimą. Tad šalies politinės situacijos kaita gerokai sujaukė nusistovėjusių žmonių gyvenimo būdą ir jų santykius. Pabrėžtina ir tai, kad politinis veiksnys paprastai apibrėžia politinę mokymosi aplinką, sąlygas, ideologiją ir taip pat savo ruožtu yra priklausomas nuo teisinio kriterijaus.

Suaugusiųjų švietimo kaita ir įvairios reformos dažniausiai taip pat vyksta politiniu ir ideologiniu pagrindu ir turi įtakos formuojant švietimo politiką (1 pav.). O švietimo sistemos transformacija priklauso nuo švietimo politikos. Tai viena iš viešosios politikos sričių. Kintant viešajai politikai, paprastai transformacija vyksta ir švietime. Švietimo politikos strategija yra apibūdinama kaip politikos priėmimas ir jos keitimo procesas, kuriuo siekiama reaguoti į kintantį švietimo kontekstą (Bulajeva, Duoblienė, 2009). Anot R. M. Andriekienės ir B. Anužienės (2006), švietimo politika visų pirma yra susijusi su instituciniais švietimo aspektais: įstatymais, reglamentais ir kolektyvinėmis jų įgyvendinimo priemonėmis. V. Vaicekauskienės (2007; 2005) teigimu, švietimo politika yra viešojo sektoriaus, kuris teikia viešąsias gėrybes ir paslaugas, vadovaudamasis viešuoju interesu, politika arba visuomenės švietimo būklę lemiantys valdžios institucijų sprendimai ir su jais susiję veiksmai.

Mokslinėje literatūroje (Trowler, 2003; Sarason, 1982; Želvys ir kt., 2003) teigiama, kad nėra aiškiai nubrėžtos ribos, kur baigiasi didžioji politika ir prasideda švietimo politikos sritis. Daugelyje šalių į švietimą žiūrima kaip į itin svarbią valstybės gyvenimo sritį, pagrindinį prioritetą. Vertybės, politinės nuostatos ir valdymo principai paprastai perduodami per švietimo institutą, kuris apima didelę visuomenės dalį ir leidžia jaunąją kartą auklėti pagal vyraujančią ideologiją ir principus. Tačiau švietimo santykis su transformacija yra sudėtingesnis negu politiniai pokyčiai, nes švietimas – viena iš konservatyviausių socialinių institucijų. Anot R. Želvio (1999), švietimas konservatyvus pačia savo prigimtimi.

Ekonominis veiksnys

Ekonominis veiksnys yra santykinai autonominė erdvė, paklūstanti saviems įstatymams, susieta su sava istorija ir yra ypatinga interesų forma, išsiskirianti iš įmanomų interesų formų visumos (Bourdieu, 1987).

Ekonominis veiksnys ypatingą galią įgyja kapitalizmo metu ir veikiant laisvajai rinkai. Kapitalizmas, įtraukdamas į procesą mokslą, skatina gamybos technologijas nuolat keistis. Modernių pramoninių ir technologinių inovacijų daug spartesnis, negu buvo bet kurioje kitoje ekonominėje santvarkoje. Formuojasi vartotojiška visuomenė, kurios poreikių nebepatenkinti ankstesnė ekonominė situacija. Ekonominio veiksnio įtaka švietimui ir jo prieinamumui yra svarbi, nes švietimo situacija šalyje paprastai priklauso nuo padėties ekonomikos sektoriuje. Suaugusiųjų mokymosi motyvacijai tolesniam mokymuisi dažnai įtakos turi finansinė suaugusiojo šeimos padėtis. Aktualiausia mokymosi sunkumų priežastis – lėšų stoka (Tolūtienė, Jovarauskaitė, 2011).

Ekonomikos ir švietimo plėtra yra glaudžiai susijusios, o švietimo politika yra smarkiai veikiama ekonominės šalies būklės (1 pav.). Logiška, kad kuo stipresnė ekonominė šalies būklė, tuo sėkmingiau galima plėtoti šalies švietimo sistemą (Bulajeva, Duoblienė, 2009).

Ekonominis veiksnys šiais laikais tampa vis autonomiškesnis. Vengrų istorikas, ekonomistas ir antropologas K. Polanyi (Bonnewitz, 2002) atskleidė, kad ekonomikos sandara yra neatskiriama nuo liberaliosios filosofijos vystymosi: ekonominio intereso sąvoka pelno maksimizavimo ir sąnaudų minimizavimo reikšme taip, kaip ji suprantama *homo aeconomicus* modelyje, yra socialiai ir istoriškai apibrėžtas konstruktas.

Šiuolaikinę ekonomiką struktūrizuoja gausybė tarpusavyje konkuruojančių organizacijų ir institucijų, kurių veikėjai, siekdami užimti kuo aukštesnę padėtį ekonominėje plotmėje, taip pat konkuruoja tarpusavyje. Nereikia pamiršti ir konkurencijos už ekonominio veiksnio ribų, konkurencijos tarp įvairių rinkos veikėjų. Šioje konkurencinėje kovoje dalyvauja įvairūs prekių ir paslaugų gamintojai, turintys skirtingas strategijas ir pasiekę skirtingų ekonominių rezultatų. Tuo tarpu valstybė, priimdama ekonominio ar socialinio lauko politikos sprendimus, keisdama to ar kito lauko žaidimo taisykles, atlieka reguliavimo vaidmenį.

Socialinis veiksnys

Lietuvos nepriklausomybės laikotarpis ir pasikeitusios ekonominės sistemos padėtis leido pamatyti, kaip formuojasi naujos socialinės hierarchijos ir struktūra. Tiek individualus, tiek ir grupių lygmens socialinis mobilumas, kuris buvo greitas ir dažnas nepriklausomybės pradžioje, galėjo pakeisti žmonių požiūrį į karjerą, socialinę padėtį ir tų dalykų reikšmę asmeniniam gyvenimui (Lietuvos socialinė struktūra, 2005).

Pirmiausia, atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje, susidurta su masiniu nedarbu. Lietuvos statistikos departamentas nedarbą fiksuoja nuo 1994 m., tačiau nedarbas ir skurdas prasidėjo kur kas anksčiau. Nedarbas yra didžiulė socialinė ir ekonominė problema, nes darbo netekimas arba negalėjimas jo rasti yra reiškinys, dėl kurio netenkama pajamų. Nedarbas dažnai keičia šeimos ir socialinių ryšių charakterį. Nedarbo lygis tiesiogiai veikia ir pragyvenimo lygį, tiesiogiai sumažindamas darbo užmokestį ir netiesiogiai – pablogindamas pasitenkinimą gyvenimu gerovės požiūriu (Verkulevičiūtė, 2009). Tad Lietuvoje žmonės su

nedarbu susidūrė vos prasidėjus valstybinių įmonių privatizavimui ir žlungant kolūkinei sistemai. Prasidėjus ūkio pokyčiams, keitėsi ne tik objektyvios darbo sąlygos, bet ir juridinė darbo aplinka bei žmogaus padėtis darbo rinkoje. Senosios darbo santykius kontroliuojančios struktūros buvo panaikintos, o naujos tik kūrėsi, tad šioje srityje pereinamuoju laikotarpiu ir susidarė nekontroliuojama padėtis. Labai sumažėjo valstybės vaidmuo reguliuojant darbo santykius, o tai turėjo įtakos sumažėjusiam žmonių užimtumui tiek valstybiniame, tiek silpnai sukurtame privačiame sektoriuje.

Dar vienas bruožas, turėjęs didžiulę įtaką nedarbui, – darbo neradimas pagal turimą specialybę. Atsirado visiškai kitokių profesijų, negu žmonės turėjo įgiję, paklausa. Tuo tarpu Lietuvos aukštosios ir aukštesniosios mokyklos nebuvo visiškai pasirengusios ruošti specialistus naujai darbo rinkai. O neseniai pradėjusi veikti darbo birža neturėjo darbuotojų perkvalifikavimo ir mokymo patirties. Taip pat pasikeitė ir išsilavinimo samprata. Iki 1990 m. susiklosčiusi išsilavinimo sistema ne visai sutampa su šiuolaikine. Tais laikais buvo gana populiarus specialusis vidurinis išsilavinimas. Priskyrus šio išsilavinimo gyventojus aukšto lygio išsilavinimo gyventojų grupei, Lietuva būtų aukščiausio išsilavinimo šalis Europoje. Tuo tarpu laikant specialųjį vidurinį vidutinio lygio išsilavinimu, Lietuva tik šiek tiek lenktų Europos Sąjungos šalis senbuves. Mokymosi visą gyvenimą lygis 2010 m. sudarė 4,5 proc. Vyrų mokymosi visą gyvenimą lygis mažesnis nei moterų. 25–64 metų kaimo gyventojų mokymosi visą gyvenimą lygis (2,3 proc.) žemesnis negu miesto gyventojų (5,5 proc.). Pagal šį rodiklį Lietuva atsilieka nuo ES vidurkio (9,5 proc.). Tai vienas iš veiksnių, galinčių turėti įtakos socialinei atskirčiai sparčiai kintančiomis ekonominėmis ir visuomenės raidos sąlygomis.¹

R. Grigas (1998) mano, kad nedarbui įtakos turėjo ir individo nepasiruošimas gyventi kapitalizmo sąlygomis. Autoriaus nuomone, sovietiniais metais daugelis žmonių prarado arba tiesiog neįgijo tų charakterio, valingumo bruožų, be kurių gyvenimas laisvos rinkos sąlygomis paprasčiausiai neįmanomas, pasmerktas.

D. Verkulevičiūtė (2009) išskiria penkis nedarbo kitemo etapus:

- 1994–1996 m. – nedarbo lygio didėjimo etapas, kuris siejamas su restructūrizavimu Lietuvos ekonomikos sektoriuose. Šiuo laikotarpiu nedarbo lygis šalyje išaugo 3,3 proc.;
- 1996–1997 m. – nežymaus (1,2 proc.) nedarbo lygio sumažėjimas, kurį lėmė auganti ekonomika;
- 1997–2001 m. nedarbo lygio augimo laikotarpis, kuris ypač sparčiai didėjo;
- nuo 2001 m. – nedarbo lygio mažėjimo laikotarpis;
- dėl pasaulinės ekonominės krizės įtakos nuo 2009 m. nedarbo lygis šalyje didėjo.

Nedarbo lygio kitimas Lietuvoje atspindi ekonomikos raidos procesus. Tačiau iš nedarbo lygio kitemų tempų ir masto galima netiesiogiai spręsti ir apie gyvenimo lygio

tendencijas, nes darbo pajamos išlieka pagrindiniu pajamų šaltiniu, o darbą praradę gyventojai netenka ne tik pajamų šaltinio, sumažėja vartojimas, atsiranda skurdas, socialinė atskirtis, išauga socialinių pašalpų poreikis.

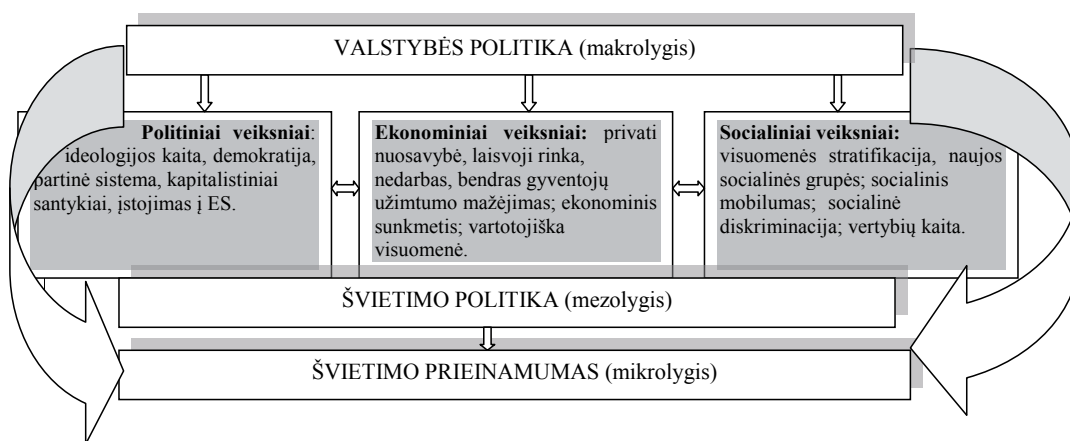
Nedarbas tiesiogiai veiks suaugusių individų socialinę ir ekonominę padėtį, kuri turėjo įtakos gyvenimo lygiui, o tai tiesiogiai liečia švietimo prieinamumą ir dalyvavimą švietimo sistemoje. Paprastai manoma, kad gyvenimo lygį formuoja šie pagrindiniai sistemos elementai: darbo užmokestis, socialinės paramos komponentai, išsimokslinimas, nedarbo lygis ir užimtumas, gyvenamasis būstas. Šie elementai, anot D. Verkulevičiūtės (2009), sudaryti iš daugybės smulkesnių elementų, sudarančių polisistemą. Individualių gyvenimo lygio komponentų funkcionavimas negalimas be socialinių, ekonominių, demografinių ir apgyvendinimo veiksnių, kuriuos sudaro gyvenamosios vietovės tipas, gyventojų struktūra ir ekonominės, politinės sąlygos. O tai dažnai lemia diskriminacijos atsiradimą.

Diskriminacijos terminas plačiai vartojamas politikoje, ekonomikoje, sociologijoje ir kt. Visuomenėje žinomiausia šio termino reikšmė neigiamiems, žmoniškąjį orumą žeminantiems asmenų socialiniams santykiams atspindėti. Paprastai kalbant apie diskriminaciją pridedamas pažymynys „rasinė“, „tautinė“ ir pan. Sovietinė ideologija diskriminacijos reiškinį pirmiausia siejo su Vakarų civilizacija. Visuomenėje vis dar nelengva įsisąmoninti daugiaspektį šio reiškinio egzistavimą ir jo keliamą pavojų. Diskriminacijos terminas bendrąja prasme apibrėžiamas išskirtinai neigiamą elgesį su tam tikros visuomenės dalies į grupę išskirtinai atstovais. Diskriminacija – tai teisių sumažinimas arba atėmimas tam tikrai grupei ar jai priklausantiems asmenims dėl kokių nors jiems būdingų požymių, neigiamas elgesys grupės ar jų narių atžvilgiu (Myers, 2008a, 2008b) veikla, kai iš vienos grupės narių atimamos galimybės, atviros kitiems (Giddens, 2000), skirtumų, nevienodų sąlygų asmenims sudarymas (Lawthom, 2005), neteisingi, negatyvūs arba skriaudų grupės nariams darantys veiksmai vien dėl to, kad jie priklauso tai grupei, veiksmai, kai su vienais elgiama blogiau nei su kitais (Arison kt., 2005).

Diskriminacija visuomenėje iš asmeninių konfliktų santykių perauga į socialinį reiškinį, keliantį tarpasmeninę ir tarpgrupinę įtampą. Todėl diskriminacija turi savybę peraugti į socialinį skirtingų socialinių klasių, kaimo ir miesto ir t. t. konfliktą. Paprastai manoma, kad statusą nulemia tokie veiksniai kaip turtas, pajamos ir išsilavinimas. Tačiau socialinei padėčiai įtakos turi ir mūsų bendraminčių ratas, dalyvavimas organizacijose, elgesys visuomenėje ir gyvenimo būdas. Ir kaip aptarta anksčiau, nedarbo buvimas, žemas pragyvenimo lygis ir socialinių klasių formavimasis, pirmiausiai ir skaudžiausiai paveikė vaikus bei jų tarpusavio santykius. Tai gali tapti diskriminacijos pagrindas.

D. Verkulevičiūtė (2009) skurdą įvardija kaip kaimo problemą. Pagal ekonominius rodiklius sostinės ir didieji miestai visose valstybėse dažniausiai užima pirmaujančias vietas, tuo tarpu toliau nuo centrų esantys rajonai ekonomiškai atsilieka. Tai sukelia dar didesnę nelygybės augimą tarp rajonų bei regionų ir jų viduje. Nėra priimtino vieno skurdo apibrėžimo. Pagal JTO Raidos programą

¹ Lietuvos švietimas. Tik faktai. Metinis pranešimas 2010. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf [žiūrėta 2011 m. rugsėjo 2 d.].

Pav. Objektiviųjų veiksnių sąsaja su suaugusiųjų švietimo prieinamumu

gyventojai laikomi skurstančiais, kai negali užtikrinti minimalaus gerovės lygio ir jų galimybes bei pasirinkimai normaliam gyvenimui yra suvaržyti.

Socialinės ir ekonominės regionų plėtros duomenys patvirtina netolygią miestų ir rajonų plėtrą bei skirtingą žmonių gyvenimo kokybę. Dar didesnis gyvenimo kokybės skirtumas yra tarp miesto ir kaimo rajonų. Dėl išsilavinusių ir socialiai aktyvių gyventojų migracijos į miestus didėja miesto ir kaimo socialinės ir ekonominės plėtros netolygumas (Trakšėlys, 2008). Lyginant pagal gyvenamąją vietovę, tiek mieste, tiek kaime įgijusių aukštąjį išsilavinimą asmenų dalis kasmet augo, tačiau mieste gerokai sparčiau. 2010 m. mieste 30–34 metų amžiaus gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, buvo 40,4 proc., o kaime – maždaug 3 kartus mažiau.

Daugelis autorių gerovę laiko daugiamačiu reiškiniu ir apibrėžia skurdą kaip gerovės trūkumą (Henninger, 1998). Ekonominė prasme skurdas suprantamas kaip pajamų nepakankamumas (Wonnacott, Wonnacott, 1993). Tačiau tai nereiškia, kad skurdas yra griežtai ekonominė būseną. Į skurdo problematiką būtina žvelgti giliau. Skurdas – tai padėtis, kuri žemina žmogaus orumą, mažina jo pasitikėjimą savo jėgomis (Blažienė, 2002). Ilgesnį laiką skurde gyvenantys žmonės atsiduria ne tik ekonominėje, bet ir socialinėje bei kultūrinėje atskirtyje. Skurdo veiksniai įvairūs. D. Liutikas (2004) mano, kad kaimo vietovės nuo miesto skiriasi ekonomine struktūra, išteklių prieinamumu. Autoriaus nuomone, skurdą gali lemti gamtiniai ir ekonominiai veiksniai. Šie veiksniai veikia kartu, tik vienos vietose vieni pasireiškia, kitose – kiti (Liutikas, 2004: 63).

Taigi anksčiau aptarti tokie veiksniai, kaip nedarbas, skurdas, diskriminacija, turi tiesioginę įtaką suaugusiųjų švietimo prieinamumui, jų gyvenimo būdai, savivertei ir t. t. Individai, gyvendami sunkiomis gyvenimo sąlygomis, patiria materialinį nepriteklį, kuris apima nepakankamą apsirūpinimą maistu, nepakankamą mitybą, blogą sveikatą, žemą išsilavinimo lygį, drabužių ir gyvenamojo būsto stoką, kuro trūkumą, nepakankamą apsirūpinimą atsargomis. Pasireiškia turto trūkumas – materialinio turto ir žmogiškojo kapitalo stoka. Ekonominis suvaržymas ir užimtumo trūkumas nulemia individo gyvenimo būdą, socialinę reprodukciją ir vartojimo modelių savitumą (Crompton, 1998; Stankevičienė, 2004).

Objektyviųjų veiksnių sąsaja su suaugusiųjų švietimo prieinamumu pavaizduota 1 pav. Galima teigti, kad

kiekvienas išanalizuotas veiksnys (politinio, ekonominio, socialinio) turi savitą istoriją, yra autonomiškas bei vienas santykinai nuo kito nepriklauso. Tačiau, kita vertus, šiuos veiksnius atskirti vienus nuo kitų yra labai sunku, nes jie neturi aiškiai apibrėžtų ribų. Be to, veikia vienas kitą. Tad logiška, kad aptarti objektyvieji švietimo prieinamumo veiksniai (politiniai, ekonominiai bei socialiniai) bei jų galių pasiskirstymas socialinėje erdvėje tiesiogiai veikia visuomenės struktūrizaciją, švietimo funkcijas, jų kaitą, o tai lemia švietimo prieinamumą ir asmens lygiavertį dalyvavimą ugdymo procese. Pav. išryškėja sąveika (valstybės, švietimo politikos bei švietimo įgyvendinimo ir prieinamumo) ir cikliškumas, kuriame valstybė, formuodama švietimo politiką, per švietimo institucijas jas įpareigoja vykdyti kokybišką švietimo įgyvendinimą ir užtikrinti suaugusiųjų švietimo prieinamumą.

Išvados

1. Mokslinėje literatūroje išskiriami tokie objektyvieji veiksniai, turintys įtakos švietimo prieinamumui: politinis, ekonominis, socialinis. Paprastai individas šių veiksnių pakeisti ar kitaip paveikti neturi galios.
2. Modernioje visuomenėje šie veiksniai tiesiogiai koreliuoja su suaugusiųjų švietimo prieinamumu ir dažnai apriboja individo galimybes dalyvauti mokymosi procese.
3. Politinis veiksnys modernioje visuomenėje turi reikšmingiausią įtaką visuomenės kaitai ir suaugusiųjų švietimo prieinamumui, taip pat tiesiogiai veikia ekonomikos ir gamybos augimą, perėjimą prie demokratinio valstybės valdymo modelio. Politikos lyderių ir partijų formuojama politika nuolat daro įtaką kiekvienam šalies gyventojui. Vidaus ir išorės politiniai sprendimai palaiko ir kreipia socialinę kaitą, inicijuoja švietimo sistemos reformas. Todėl švietimas, jo atliekamų funkcijų kaita dažniausiai priklauso nuo politinių sprendimų bei vyraujančios ideologijos.
4. Ekonominis veiksnys šiais laikais tampa vis autonomiškesnis, todėl dažnai lemia ir švietimo prieinamumo lygį. Ekonominio veiksnio įtaka švietimui ir jo prieinamumui yra svarbi, nes švietimo situacija šalyje paprastai priklauso nuo susiklosčiusios padėties ekonomikos sektoriuje. Ekonomikos ir švietimo plėtra yra

- glaudžiai susijusios, o švietimo politika yra stipriai veikiama ekonominės šalies būklės.
5. Socialiai stratifikuotoje visuomenėje daug ką lemia kilmė, statusas, pajamos (socialinis veiksnys). Socialinė padėtis paprastai lemia individo gyvenimo būdą, savivertę, normų, vertybių formavimąsi, o tai turi įtakos ir mokymosi motyvacijai bei lygiaverčiam dalyvavimui švietimo procese.
 6. Objektiveji švietimo veiksniai tiesiogiai veikia suaugusiųjų švietimo politiką, kuri laiduoja švietimo prieinamumą. Nustatytos tiesioginės sąsajos tarp valstybės politikos, švietimo politikos ir švietimo prieinamumo.

Literatūra

1. Andriekienė R. M., Anušienė, B., 2006, *Andragoginiai kompetencijų tobulinimo aspektai tęstiniame profesiniame mokyme*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Arison E., Wilson T. D., Akert, R., M., 2005, *Sociology Psychology*. Pearson Education International.
3. Blažienė I., 2002, Gyventojų pajamos ir jų normalizavimas Lietuvoje. *Daktaro disertacijos santrauka*. Vilnius: Technika.
4. Bourdieu P., 1998, *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time*. Cambridge: Polity Press.
5. Bourdieu P., 1994, *Raison pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil.
6. Bourdieu P., 1987, *Choses dites*. Paris: Les Editions de Minuit.
7. Bonnewitz P., 2002, *Premières leçon sur la sociologie de P. Bourdieu*. Paris: PUF.
8. Bulajeva T., Duoblienė L. ir kt., 2009, *Lietuvos švietimo politikos transformacija*. Vilnius: VU leidykla.
9. Burt R., 1982, *Toward a Structural Theory of Action: Networks Models of social Structure, Perception, and Action*. New York: Academic Press.
10. Castells M., 2005, *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tūkstantmečio pabaiga*. Vilnius. Poligrafija ir informatika.
11. Crompton R., 1998, *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates*. UK: Cambridge
12. Dromantienė L., 2002, Socialinės politikos modernizacija Centro ir Rytų Europoje. *Tiltai*. Nr. 2. P. 19–22.
13. Gary N. M., 2004, The Measurement of Socio-Economic Inequalities in Education. *Acta Sociologica*. March. Vol. 47(1). P. 91–93.
14. Giddens A., 2000, *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
15. Granovetter M., 1973, The strength of Weak Ties. *American journal of Sociology*. T. 78.
16. Grigas R., 1998, *Socialinių įtampų Lietuvoje laukai*. Vilnius: VPU leidykla, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
17. Henninger, N., 1998, *Mapping and Geographical Analysis of Human Welfare and Poverty*. Review and Assessment.
18. Kučinskas V., 1999, Socialinis gyvenimas besikeičiančioje visuomenėje. *Tiltai*. Nr. 7. P. 9–28.
19. Kuncaitis R., 2009, Suaugusiųjų mokymo(si) prieinamumas Europos Sąjungos švietimo politikos kontekste. *Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
20. Laužackas R., Tūtlys V., Kučingytė L., Rakutis R., Valantimas A., 2003, Suaugusiųjų mokymosi prieinamumo modeliavimas: subjektyvieji ir objektyvieji veiksniai. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 6. P. 20–37.
21. Leonavičius V., Keturakis S., 2003, Sovietinė globalioji modernybė ir globalumo-lokalumo suvokimas sovietinėje Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 1. P. 40–50.
22. Lawthom R., 2005, Įvairovės valdymas: akistata su visais įmanomais sunkumais. *Darbo ir organizacinė psichologija*. P. 369–388.
23. Liutikas D., 2004, Skurdo mažinimo galimybės Lietuvos kaime narystės Europos Sąjungos pradžioje. *Socialinės grupės: nepritekliaus žymės*. P. 63–67.
24. *Lietuvos socialinė struktūra*, 2005, Matulionis A. V. (sud.). Vilnius. Socialinių tyrimų institutas.
25. Merton R., 1997, Socialinė struktūra ir anomija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 2. P. 66–84.
26. Myers D. G., 2008a, *Socialinė psichologija*. Kaunas. Poligrafija ir informatika.
27. Myers D. G., 2008b, *Psichologija*. Kaunas. Poligrafija ir informatika.
28. Parsons T., 1997, *The Social system*. New York: The Free Press.
29. Polanyi K., 2002, *Didžioji transformacija. Politinės ir ekonominės mūsų laikų ištakos*. Vilnius. Algarvė.
30. Sarason S., 1982, *The Culture of the School and the Problem of Change* (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
31. Stankevičienė J., 2004, Vartotojų elgsenos ypatumai Lietuvoje: vartojimo prekių kontekste. *Daktaro disertacija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
32. Tolutienė G., Jovarauskiatė A., 2011, Mokymosi poreikiai demografinių veiksnių kontekstas: studijuojančiųjų požiūrio tyrimas. *Andragogika*. Nr. 1. P. 47–58.
33. Trakšėlys K., 2008, Mokinių edukacinio stimulo deficitas. *Tiltai*. Nr. 2. P. 61–73.
34. Trowler P., 2003, *Education Policy* (Second edition). London and New York: Routledge.
35. Vaicekauskienė V., 2007, *Švietimo politikos analizės pagrindai*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija.
36. Vaicekauskienė V., 2005, *Specialiųjų poreikių vaikų socializacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
37. Verkulevičiūtė D., 2009, Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai Lietuvoje pagal socialinius ekonominius rodiklius. *Daktaro disertacija*. Vilnius: VU leidykla.
38. Wonnacott P., Wonnacott R., 1993, *Mikroekonomika*. Kaunas: Litera Universitati Vytauti Magni.
39. Želvys R., 1999, *Švietimo vadyba ir kaita*. Vilnius: Garnelis.
40. Želvys R., Būdienė V., Zabulionis A., 2003, *Švietimo politika ir monitoringas. Švietimo studijos*. Vilnius: Garnelis.

OBJECTIVE FACTORS IN ADULT EDUCATION ACCESS

Kęstutis Trakšėlys

Summary

Scientific literature generally identifies factors that influence social change and the accessibility to education: physical, political, economical and cultural fields. It is logical that the discussed political, economical and social field changes and power distribution in social space had direct effect on the structuring of society, the institution of education and the accessibility to

education. However, it must be noted that the transformation of the institution of education cannot replace economical and political reforms, above all, it becomes a catalyst and the object of power and influence distribution. The exclusive focus on social, economic, educational opportunities and the great influence of the mentioned fields on the institution of education consolidate the pragmatic, instrumental concept of education, overshadow specific personality-linked and its power development-related aims of education, devalue the significance of personality and humanistic and cultural outlines within the theoretical reflection on education and its practice.

Keywords: adult education, access to education, the institution of education.

OBJEKTYVIEJI SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMO PRIEINAMUMO VEIKSNIAI

Kęstutis Trakšėlys

Santrauka

Straipsnyje analizuojami suaugusiųjų švietimo prieinamumą lemiantys objektyvieji veiksniai. Modernioje visuomenėje, veikiant objektyviesiems veiksniams (politiniams, ekonominiams, socialiniams), švietimo funkcija – laiduoti vienodas mokymosi galimybes visų socialinių grupių atstovams, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties visuomenėje. Suaugusiajam išsilavinimas yra reikšmingas tuo, kad suteikia kvalifikaciją ir teisėtą naudojimąsi socialinėmis ir ekonominėmis galimybėmis, todėl yra ta vieta, kurioje įvairios socialinės grupės kovoja dėl pozicijų ir pranašumų, todėl ir švietimas negali būti atsietas ir išvengti kitų veiksnių poveikio. Akcentuojama, kad švietimas, būdamas socialiniu institutu, taip pat negali išvengti minėtų veiksnių įtakos ir dalinai yra nuo jų priklausomas.

Prasminiai žodžiai: suaugusiųjų švietimas, švietimo prieinamumas, švietimo institutas.

Įteikta 2013-07-15